

ÖDEMİŞ ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDE BULUNAN İKİ YAZITLI İNŞAAT TUĞLASI VE BİR KABARTMA PARÇASI

VEYSEL DONBAZ* - SÜLEYMAN ÖZKAN**

Aşağıda konu edilen iki yazıtlı tuğla (Ö. 1485 ve Ö. 1486) ve bir kabartma parçası (Ö. 1487) İzmir - Ödemiş Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır¹. Üst kenarları ve önyüzleri yazılı bulunan her iki tuğla da sağlam durumdadır. Her ikisi de Yeni Asur Devri'ne tarihlenen tuğlalardan (Ö. 1485) Asur Kralı Asurnasırpal II (İ.Ö. 883-859), Ö. 1486 envanter numaralı tuğlada oğlu Salmanasar III (İ.Ö. 858-824) sa İtanatlarında yazılmışlardır. Her iki tuğla da Nimrud-Kalah çıkışıdır². Ancak, burada üzerinde çalıştığımız her iki yazıt, daha önce örnekleri taş, *sikkatu* ve tuğlalar üzerinde bulunan iyi bilinen örneklerdir³. Ö. 1485 envanter numaralı yazıtın muhtelif malzeme üzerine yazılmış pek çok örneği bilinmesine rağmen (bkz. a.n. 3) Ö. 1486'nın tuğlalar üzerine yazılmış özdeşleri Musul civarından bulunarak yayınlanmıştır⁴. Lehmann-Haupt tarafından ilk yayınları yapılan, ölçüleri tuğlalarımızın ölçülerine yakın olan yazıtlı tuğlalardan üç tanesi (No. 13, 14, 15) yedişer satırlık ve bir tanesi (No. 16) beş satırlık bir yazıttan düzgün olup, çok küçük yazılış farklarıyla aynı yazıttırlar. Lehmann-Haupt tarafından yayınlanmış bulunan tuğlalardan No. 15 Liane Jakob-Rost - Joachim

* İstanbul Arkeoloji Müzeleri Çivi yazılı Belgeler Arşivi Şefi.

** Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Eserler, Ödemişli bir koleksiyoner olan, Sayın A. Mutahhar Başoğlu koleksiyonuna aittir. Sayın Başoğlu tarafından Tire Müzesi'ne devredilmiştir. 1986 yılında da Ödemiş Müzesi'ne nakledilmiş olup halen diğer eserlerle birlikte, özel bir köşede sergilenmektedir. Bize ilgili yazıtların neşriyat hakkını veren ve bu hususta yardımlarını esirgemeyen Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü yetkililerine ve Ödemiş Müzesi Müdürü H. Sadreddin Atukeren'e teşekkürlerimizi sunarız.

² Ö. 1486 envanter numaralı yazıtta bulunan ri-şip-tù U₆.NIR šá URU kal-ği bunun açık delilidir.

³ Ö. 1485 için bkz. A. Kirk Grayson, *Assyrian Rulers of the First Millennium BC I* (1114-859 BC)= *RIMA 2*, University of Toronto Press 1991, s. 366 No. 115; Ö. 1486'nın örnekleri için bkz. Lehmann-Haupt, *Materialien zur älteren Geschichte Armeniens und Mesopotamiens*, Berlin 1907, s. 26-30, No. 13-15; Liane Jakob-Rost - Joachim Marzahn, *Assyrische Königsinschriften auf Ziegeln aus Assur*=VAS 23, 1985 No. 108 ve 109; C.B.F. Walker, *Cuneiform Brick Inscriptions*=CBI, 1981, s. 113 No. 159.

⁴ Bkz. Lehmann-Haupt, a.g.e., s. 28, foto 14a-b.

Marzahn tarafından 1985 yılında kopya olarak yeniden yayınlanmıştır⁵. Berlin Müzelerinde bulunan bu sonuncu tuğla VA 8987 envanter numaralıdır. Yazıtların hepsinde de tuğlaların Nimrud-Kalah şehrindeki merdivenli (siqqurat) Kule'nin birer inşaat elemanı oldukları ve Kule'nin inşaatına işaret edilmiştir. İçerikleri daha önce sözünü ettiğimiz yayınlarda kısmen işlenmiş bulunan her iki tuğla yazıtımızın kopyaları, transkripsiyonları, tercümeleri ve gerekli açıklamaları aşağıda verilmiştir⁶.

Ö. 1485

36.5x36x11.5 cm., ince saman katkılı, açık pembe renkli, sağlam. Tuğlanın üst kenarı önyüzünde bulunan kitabe ile aynıdır. Üst kısımdaki kitabe yer yer bozuktur.

Transkripsiyon:

- Öy. 1) É.GAL^m AŞ-PAP-A MAN ŠÚ MAN KUR AŞ
 2) A TUKUL-MAŞ MAN ŠÚ MAN KUR AŞ
 3) A 10-ÉRIN.TÁĦ MAN ŠÚ MAN KUR AŞ^{ma}.

Tercüme: 1) Asumnaşirpal'in sarayına (ait tuğla), kainatın kralı, Asur kralı,
 2) Tukulti-Ninurta'nın (II) oğlu, kainatın kralı, Asur kralı,
 3) Adad-Nārāri'nin (II) oğlu, (o da) kainatın kralı ve Asur'un kralıydı.

Yukarıda transkripsiyon ve tercümesi verilen kitabe, tuğlalar, pişmiş toprak koniler (Sikkatu)⁷, pişmiş toprak el⁸ ve taş kitabe⁹ ve lahitlerle¹⁰ yazılmış

⁵ VAS 23, No. 109 (s. 8) 'a kayıtlı tuğlanın ölçüleri 9.0x18.5; 12.5x24 cm.dir.

⁶ Aşağıdaki varyantlar tespit edilmiştir. Ö. 1486'nın duplikatları: Lehmann-Haupt, *a.g.e.*, No. 13-15; VAS 23, No. 108 GAL-u yerine GAL-ú ve muhtemelen GAL-e? No. 13,1 ve 3; No. 15,3; No. 16,5 (ilk işaret) de fazladan bir šá diğer metinlerde bulunmamaktadır. VAS 23, No. 110 ve No. 18 É.GAL ile başlamaktadırlar ve No. 17 ile aynı içeriktedirler. GAL-u/ú ve dan-nu unvanlarının kullanılmadığı yazıtta ŠÚ Salmanasar III için kullanılmıştır (str. 1). No. 17'nin birinci satırı fotoğraftan görüldüğü kadarıyla (bkz. *a.g.e.*, s. 29, res. 16) Lehmann-Haupt'un teklif ettiği gibi (*a.g.e.*, s. 30) değil, fakat [É.GAL]^{lmd} SILIM-man-nu-MAŞ MAN ŠÚ MAN KUR AŞ "Salmanasar III'ün sarayına (ait tuğla, kainatın kralı, Asur'un kralı..." É. GAL ile başlayan yazıt için bkz. *a.g.e.*, s. 31, No. 18; Walker, CBI, s. 111, No. 155. -ma yerine man yazıldığına dair örnekler için bkz. K. Tallqvist, *Assyrian Personal Names=APN*, 1914, s. 223b (SILIM-man-MAŞ/SAG/a-sa-red).

⁷ Benzer sikkatu lar için bkz. V. Donbaz - A. Kirk Grayson, *Royal Inscriptions on Clay Cones from Ashur now in İstanbul=RICCA*, University of Toronto Press 1984, Pl. 13, No. 129-130.

⁸ Lehmann-Haupt, *a.g.e.*, s. 23, No. 10, res. 9.

⁹ Lehmann-Haupt, *a.g.e.*, s. 22, No. 9, res. 8'deki tuğla yazıtın taş benzeri EŞ. 63.

¹⁰ KAH 2 No. 95.

ve çeşitli Asur şehirlerinden (Kalah, Ninive, İmgur-Enlil ve Assur) gelmedir. Özellikle Kalah şehriden örnekleri bilinen elli özdeşi saptanmıştır¹¹. A. Kirk Grayson tarafından detaylı bibliyografyası da verilen kataloğa göre; tuğla üzerine yazılmış altı örnekten, Kalah'tan gelme oldukları kesin olarak bilinen iki örnek vardır¹². Grayson'un kataloğunda kesin olarak Kalah çıkışlı (No. 3 ve 35) iki tuğla dışında kalan tuğlaların yerleri (Calah) olarak verilmiştir ve buluntu yerleri kesin değildir¹³. Ö. 1485'in buluntu yeri yazıtında belirtilmemesine rağmen; yazıtından Kalah şehriden geldiği belli olan Ö. 1486 ile gösterdiği renk, ölçü, çamur hamuru ve şekil özellikleri göz önüne alındığında bunun da Kalah çıkışlı olduğu neticesine varabiliriz. Böylece Kalah'tan bu metinle birlikte üç adet tuğlanın gelmiş olduğu kesinleşiyor¹⁴.

Ö. 1486

35.5x35.5x10.5 cm. Saman katkılı, açık kahverengi kerpiç. Sağlam. Metnin tam duplikatı için, C.B.F. Walker, *CBI*, 1981, p. 113, No. 159.

Transkripsiyon: 1) ^{md}Šül-ma-nu-MAŠ MAN GAL-ú
 2) MAN dan-nu MAN ŠÚ MAN KUR AŠ
 3) A AŠ-PAP-A MAN GAL-ú
 4) MAN dan-nu MAN ŠÚ MAN KUR AŠ
 5) A TUKUL-MAŠ MAN ŠÚ MAN KUR AŠ-ma
 6) ri-šip-tú U₆.NIR (siqqurratu)
 7) šá URU kal-ḫi

Tercüme: 1) Salmanasar (III), büyük kral,
 2) kuvvetli kral, kainatın kralı, Asur kralı,
 3) Asurnaşirpal'in (II) oğlu, büyük kral,
 4) kuvvetli kral, kainatın kralı, Asur kralı,
 5) Tukulti-Ninurta'nın (II) oğlu, (o da) kainatın kralı ve Asur'un kralıydı.

¹¹ A. Kirk Grayson, *RIMA* 2, s. 366-367 (catalogue) No. 115.

¹² 1, 2, 3, 4, 35-40 katalog numaraları. Bu örneklerden BM 90738/48-11-4, 6 Kalah'ta Kuzey-Batu Sarayından, diğeri de gene Kalah'ta bulunan yazıttır (bkz. Lehmann-Haupt, *a.g.e.*, s. 22-23, No. 9). Bu kitabenin yazıldığı tuğla, burada konu ettiğimiz tuğladan 10 cm. daha uzun ve yazılar da çizgilerle ayrılmıştır. Dolayısıyla aynı olmaları söz konusu değildir.

¹³ *RIMA* 2, s. 367 (catalogue No. 47-50) pişmiş el üzerine yazılmış aynı kitabenin dört duplikatından söz etmektedir.

¹⁴ Bkz. res. 1-3.

6-7) Kalah şehri Merdivenli Kule'sinin / inşaatı'nda kullanılan tuğla.

Bu yazılı tuğlada önemli olan husus, yazıtın 6-7 satırlarında geçen ri-şip-tü¹⁵ U₆.NIR šá URU kal-hi ifadesinden, Salmanasar III'ün, Kalah şehri Ziqqurat'ını yaptırmış olduğu kesinlik kazanmaktadır¹⁶. Daha önce Lehmann-Haupt tarafından yayınlanmış üçü yedi satırlık¹⁷, biri beş satırlık¹⁸ ve Berlin Müzeleri mülkiyetinde bulunan (VA 3268a=VAS 23, No. 108) bizim metnimiz ve CBI, No. 159 ile birlikte tuğla sayısı yaklaşık olarak yirmiyi bulmaktadır¹⁹. Lehmann-Haupt, *Mat.*, No. 16'daki beş satırlık yazıtta fazladan bir šá (str. 5) ri-şip-te takiben (str. 4), CBI, No. 159:6'da da geçmekte ve *a.g.e.*, No. 13-15 ve CBI, No. 159 bulunmamakta (4) ri-şip-te (5) šá U₆.NIR šá URU kal-hi ifadesinin aşağıdaki şekilde anlaşılmasına yardımcı olmaktadır: "Kalah şehri, Ziqqurat (Merdivenli Kule)sine ait inşaat tuğlası". Aidiyet bildiren šá'nın iki defa kullanılması nedeniyle "Kalah şehri Ziqqurat'ının inşaatına (çatısına) aittir" çevirisine de olanak tanımaktadır.

Ancak, metnin duplikatları olan yedişer satırlık yazıttan, yalnızca Lehmann-Haupt, *Mat.*, No. 13 tuğlanın önyüzüne; diğerleri (No. 14 ve 15+VAS 23, 109) üst kenara üç satır; Ö. 1486 üst kenara iki satır yazılmıştır. Lehmann-Haupt, *a.g.e.*, No. 16 ve VAS 23, No. 108 aynı kitabenin beşer satırlık duplikatlarıdır (bkz. keza CBI, 159 beşer satırlık duplikatları da vermektedir).

Ancak bu sonuncu beşer satırlık yazıtların birbirinin tam özdeşi olması keyfiyeti, Berlin'de bulunan VA Ass. 3268a (15x23 cm.) baş tarafı kırık olması sebebiyle kesinlikle söylenemez. Kaldı ki, Lehmann-Haupt'un Musul'da bulunduğunu ve ölçülerinin 34x16x11.5 cm. olarak verdiği ve Kgl. Museen (Berlin V.A. 3214) envanter numarasıyla atıf yaptığı tuğla VAS 23'de görülmemektedir²⁰.

¹⁵ *rişiptu* (rişpu) "Errichtung; Bau" AHw s. 989a. İnşa etmek, yapı çıkmak manalarını içeren *rişiptu* ile, bu tip metinlerde geçen *kisirtu* "paving block" döşeme taşı CAD K. 422a karşılaştırılabilir. Birincisi duvar ve kule inşaatlarında, sonuncusu avlu ve diğer yapılarda kullanılan yapı malzemeleridir. *rişipte* yazılışı için bkz. Lehmann-Haupt, *a.g.e.*, No. 17, 3; Walker, CBI, s. 113/6 ri-şip-tu šá.. olarak geçmektedir.

¹⁶ Lehmann-Haupt, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁷ Lehmann-Haupt, *a.g.e.*, s. 26-28, No. 13-15.

¹⁸ Lehmann-Haupt, *a.g.e.*, s. 29, No. 16, res. 15.

¹⁹ Lehmann-Haupt, *a.g.e.*, s. 28, No. 15= VAS 23, 109.

²⁰ Lehmann-Haupt, *a.g.e.*, s. 29.

Bu iki inşaat tuğlası yardımıyla, birbirini takip eden dört Asur kralının isimleri bilinmektedir:

Adad-Nārārī II (İ.Ö. 911-891)

Tukulti-Ninurta II (890-884)

Asurnaşirpal II (883-859)

Salmanasar III (858-824)

Tuğlalardan Ö. 1485 Asurnaşirpal II'nin sarayından, Ö. 1486 ise Salmanasar III'ün Merdivenli Kule inşaatından olduklarını toplam olarak 59 yıllık bir devreyi aydınlattıklarını söyleyebiliriz.

Ö. 1487

28x48 cm. boyutlarında, mermerden olup yaklaşık 3 cm. kalınlığındadır. Levhanın dört tarafı da kırıktır.

Sağ elinde mızrak, sol elinde büyük bir kalkan tutan askerin saçları ensesinde toplanmış olup uzun bir sakalı vardır. Elbisesi süssüz olup belinde kemer vardır. Elbisesinin püskülleri belinden aşağıya sarkmakta, bacaklarının arasında sallanmaktadır. Bacaklarını örten çorapları görülüyor. Bacaklar, yaklaşık olarak dizlerden itibaren kırıktır. Askerin arkasında, ikinci bir figüre ait elbise kenarı, kavuşturulmuş eller ve sakalının çıkıntısı farkedilmektedir. Üstte de dağ tasvirinin bir kısmı korunmuştur.

Bu kabartma, Asurbanipal dönemine aittir. Bu tip kalkan hem Senharip hem de Asurbanipal (668-627) devri kabartmalarında görülmektedir²¹. Mızrağı tarihleme için bir ipucu vermemektedir. Kabartmamızdaki gibi askerler, tam olarak Asurbanipal'in Ninive'deki Kuzey Sarayı'ndaki tasvirlerde vardır²². Bu askerler genellikle, Asur kralının koruyucusu olarak, savaş sahanelerinde onun önünde yer almaktadır. Arkalarında da ellerini kavuşturmuş subaylar bulunmaktadır. Bizim kabartmamızda subayın elleri ile sakal ve elbisesinin kenarları korunmuştur.

Üstteki dağ tasvirinden dolayı, Asurbanipal'in dağlık bir yere yaptığı seferini gösteren bu kabartma parçasının ait olması gereken bir sahneyi Barnett'in eserinde bulamadık. Bu eser, muhtemelen, Asurbanipal'in Ninive'deki sarayından gelmiştir.

²¹ T.A. Madhloom, *The Chronology of Neo-Assyrian Art*, London 1970, s. 56.

²² R.D. Barnett, *Sculptures from North Palace of Ashurbanipal at Nineveh (668-627 B.C.)*, London 1976, Lev. VI, XVI, XXI?, XXXV, LX, LXVI, LXVII.

